

بررسی نقش معاونت آموزشی مدرسه در ارتقای دستیابی به اهداف آموزشی و تربیتی دبیرستان

ماهرخ نوری مغوان- پژوهشگر و معاون آموزشی دبیرستان

چکیده

معاونت آموزشی به عنوان یکی از ارکان کلیدی مدیریت مدرسه، نقشی تعیین کننده در هماهنگ سازی، پشتیبانی و پیشبرد اهداف آموزشی و تربیتی ایفا می کند. پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش و جایگاه معاونت آموزشی در دبیرستان ها و تبیین سازوکارهای مؤثر بر ارتقای دستیابی به اهداف آموزشی و تربیتی انجام شده است. این مقاله با رویکرد توصیفی-تحلیلی و با بهره گیری از منابع کتابخانه ای و مطالعات پیشین، ابعاد مختلف نقش معاونت آموزشی را در برنامه ریزی، هدایت، نظارت و پشتیبانی از فرآیند یاددهی-یادگیری مورد تحلیل قرار می دهد. یافته های پژوهش نشان می دهد که معاونت آموزشی با ایفای نقش های متعدد از جمله نقش برنامه ریزی، نظارتی، حمایتی، مشاوره ای، هماهنگ کننده و تربیتی، تأثیر مستقیمی بر کیفیت آموزش، پیشرفت تحصیلی دانش آموزان و تحقق اهداف تربیتی مدرسه دارد. با این حال، وجود موانعی نظیر محدودیت اختیارات، فشارهای اداری و نبود شرح وظایف شفاف، کارایی این جایگاه را با چالش مواجه ساخته است. در پایان، راهکارهایی برای تقویت نقش معاونت آموزشی و ارتقای اثربخشی آن در دستیابی به اهداف آموزشی و تربیتی ارائه شده است.

واژگان کلیدی:

معاونت آموزشی، اهداف آموزشی، اهداف تربیتی، دبیرستان، کیفیت آموزشی، مدیریت مدرسه.

۱. مقدمه

دبیرستان به عنوان یکی از حساسترین مقاطع نظام آموزشی، نقش بسزایی در رشد تحصیلی، اجتماعی و هویتی دانش آموزان ایفا می کند. در این دوره، دانش آموزان با چالش های متعددی نظیر تغییرات روان شناختی، انتخاب مسیر تحصیلی و افزایش انتظارات آموزشی و اجتماعی مواجه هستند. در چنین شرایطی، وجود ساختار مدیریتی کارآمد برای هدایت و پشتیبانی از فرآیند آموزش و تربیت، ضرورتی انکارناپذیر است.

در این میان، معاونت آموزشی به عنوان یکی از ارکان اصلی مدیریت مدرسه، نقشی راهبردی در برنامه ریزی، هدایت و نظارت بر فرآیند یاددهی-یادگیری و ارتقای کیفیت محیط آموزشی ایفا می کند. هدف اصلی این معاونت، بهبود عملکرد آموزشی، ارتقای کیفیت آموزش، انجام ارزیابی های آموزشی و پیگیری روند تحصیلی دانش آموزان است. با وجود اهمیت این جایگاه، همچنان پژوهش های جامعی که ابعاد مختلف نقش معاونت آموزشی را در دستیابی به اهداف آموزشی و تربیتی دبیرستان مورد بررسی قرار دهند، محدود به نظر می رسد.

پژوهش حاضر با هدف پاسخ به این پرسش اساسی انجام شده است که معاونت آموزشی مدرسه از چه سازوکارهایی برای ارتقای دستیابی به اهداف آموزشی و تربیتی دبیرستان بهره می‌گیرد و چه عواملی بر اثربخشی این نقش تأثیرگذارند؟ بدین منظور، ابتدا جایگاه و تعریف معاونت آموزشی تبیین می‌شود، سپس ابعاد مختلف نقش آن در تحقق اهداف آموزشی و تربیتی مورد بررسی قرار می‌گیرد و در ادامه، چالش‌های فراروی این جایگاه و راهکارهای ارتقای آن ارائه می‌شود.

۲. جایگاه و تعریف معاونت آموزشی در ساختار مدرسه

معاونت آموزشی در مدارس، یکی از ارکان مدیریتی مدرسه است که مسئولیت‌ها و وظایف مرتبط با بهبود فرآیند آموزشی و یادگیری دانش‌آموزان را بر عهده دارد. این معاونت به منظور ایجاد هماهنگی و همکاری مؤثر بین مدیر مدرسه، معلمان و کادر آموزشی و بهره‌گیری از منابع آموزشی مناسب برای دانش‌آموزان ایجاد می‌شود.

بر اساس آیین‌نامه اجرایی مدارس (مصوب ۱۴۰۰)، معاون آموزشی یکی از مناصب کلیدی در ساختار مدیریتی مدرسه محسوب می‌شود که وظایف و اختیارات مشخصی در راستای تحقق اهداف آموزشی و تربیتی دارد. معاونت آموزشی به عنوان پل ارتباطی میان اهداف کلان نظام آموزشی، نهادهای آموزشی و محیط یادگیری عمل می‌کند و با برنامه‌ریزی و ساماندهی فرآیندهای آموزشی، ارتقای کیفیت آموزش و پرورش و پشتیبانی از دانش‌آموزان، در بهبود فرآیند آموزشی و تربیتی مدرسه نقش اساسی ایفا می‌نماید.

معاونان آموزشی به عنوان یکی از مؤثرترین ارکان مدیریتی، نقشی تعیین‌کننده در هماهنگ‌سازی، پشتیبانی و پیشبرد اهداف آموزشی و تربیتی دارند و عملکرد آنان ارتباط مستقیمی با کیفیت یادگیری، انضباط، رشد اجتماعی و تحقق برنامه‌های مدرسه دارد.

۳. نقش معاونت آموزشی در تحقق اهداف آموزشی

۳-۱. برنامه‌ریزی و تدوین برنامه‌های آموزشی

یکی از مهم‌ترین کارکردهای معاونت آموزشی، برنامه‌ریزی و تدوین برنامه‌های آموزشی متناسب با نیازها و استانداردهای آموزشی مدرسه است. این برنامه‌ها باید به گونه‌ای طراحی شوند که اهداف آموزشی را پوشش دهند و به تنوع نیازهای دانش‌آموزان توجه داشته باشند. معاونت آموزشی با مشارکت فعال در طراحی، اجرا و ارزشیابی برنامه‌های درسی، نقش معناداری در افزایش انسجام میان اهداف آموزشی مدرسه و فعالیت‌های اجرایی ایفا می‌کند.

برنامه‌ریزی آموزشی توسط معاونت، شامل تدوین برنامه سالانه آموزشی، تنظیم تقویم اجرایی، هماهنگی برنامه‌های درسی و تعیین اولویت‌های آموزشی است. این برنامه‌ریزی باید با رعایت ضوابط و مشارکت اولیا، کارکنان و دانش‌آموزان انجام شود تا از جامعیت و کارایی لازم برخوردار گردد.

۳-۲. اجرا و نظارت بر فرآیند یاددهی-یادگیری

معاونت آموزشی مسئول اجرای برنامه‌های آموزشی و تربیتی در مدرسه است. این مسئولیت شامل تدریس درس‌ها توسط معلمان، برگزاری کارگاه‌ها و آموزش‌ها، تدوین و اجرای آزمون‌ها و ارزیابی‌های تحصیلی دانش‌آموزان می‌شود. عملکرد اثربخش معاون آموزشی در حوزه‌هایی همچون برنامه‌ریزی آموزشی، نظارت حرفه‌ای بر تدریس و مدیریت نظام ارزشیابی تحصیلی، نقش معناداری در ارتقای کیفیت فرآیند یاددهی و یادگیری دارد.

نظارت مستمر بر فرآیند تدریس و یادگیری، از دیگر وظایف محوری معاونت آموزشی است. این نظارت شامل بررسی کیفیت تدریس معلمان، پایش اجرای برنامه درسی، ارزیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان و ارائه بازخوردهای سازنده به معلمان و دانش‌آموزان می‌شود. معاونت آموزشی با انجام ارزیابی‌های مختلف، کیفیت آموزش را مورد سنجش قرار می‌دهد و زمینه را برای بهبود مستمر فرآیند یاددهی-یادگیری فراهم می‌آورد.

۳-۳. پشتیبانی از معلمان و توسعه حرفه‌ای آنان

معاونت آموزشی به معلمان کمک می‌کند تا مهارت‌های تدریس و ارتقای کیفیت آموزشی خود را ارتقا دهند و از منابع آموزشی مناسب استفاده کنند. این پشتیبانی می‌تواند به صورت برگزاری کارگاه‌های آموزشی، جلسات هم‌اندیشی، ارائه مشاوره‌های تخصصی و فراهم‌آوری منابع آموزشی مورد نیاز معلمان انجام شود.

تعامل سازنده معاون آموزشی با معلمان و ایجاد فضای سازمانی مبتنی بر همکاری و یادگیری مستمر، موجب افزایش انگیزش شغلی معلمان و تقویت مشارکت تحصیلی دانش‌آموزان می‌شود. توانمندسازی معلمان از طریق آموزش‌های حرفه‌ای مستمر، یکی از راهبردهای کلیدی معاونت آموزشی برای ارتقای کیفیت آموزش در مدرسه محسوب می‌شود.

۳-۴. مدیریت نظام ارزشیابی تحصیلی

ارزشیابی تحصیلی، یکی از ارکان اساسی فرآیند آموزش است که معاونت آموزشی نقش محوری در مدیریت آن ایفا می‌کند. این نقش شامل طراحی و اجرای آزمون‌های استاندارد، تحلیل نتایج ارزشیابی، شناسایی دانش‌آموزان در معرض افت تحصیلی و ارائه راهکارهای جبرانی است. معاونت آموزشی با پایش مستمر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان، زمینه را برای شناسایی به موقع مشکلات و اتخاذ تدابیر اصلاحی فراهم می‌آورد.

۴. نقش معاونت آموزشی در تحقق اهداف تربیتی

۴-۱. ایجاد محیط تربیتی امن و حمایتگر

معاونت آموزشی علاوه بر مسئولیت‌های اجرایی و نظارتی، در شکل‌دهی به فرهنگ مدرسه و ایجاد محیطی امن، پویا و اثربخش برای یادگیری نقش بنیادی دارد. محیط تربیتی مناسب، بستری است که در آن دانش‌آموزان ضمن کسب دانش و مهارت‌های تحصیلی، به رشد شخصیت، تقویت هویت و شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی نیز دست می‌یابند.

معاونت آموزشی با برنامه‌ریزی فعالیت‌های فوق‌برنامه، مدیریت انضباط مدرسه و ترویج هنجارهای اخلاقی، به شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی، مسئولیت‌پذیری و انسجام رفتاری دانش‌آموزان کمک می‌کند. این نقش تربیتی، فراتر از وظایف صرفاً آموزشی است و معاونت آموزشی را به عاملی مؤثر در پرورش همه‌جانبه دانش‌آموزان تبدیل می‌سازد.

۴-۲. همکاری با دانش‌آموزان و اولیاء

معاونت آموزشی همکاری و ارتباط با دانش‌آموزان و اولیاء را تسهیل می‌کند. این همکاری شامل اطلاع‌رسانی به والدین درباره پیشرفت‌ها و نیازهای دانش‌آموزان، برگزاری جلسات و مشاوره‌های مرتبط با چالش‌های تحصیلی دانش‌آموزان است. ارتباط مؤثر با اولیاء، زمینه‌ساز ایجاد هماهنگی تربیتی و پیشگیری از تعارضات رفتاری و آموزشی می‌شود.

معاونت آموزشی با ایجاد ارتباط سازنده میان مدیر، معلمان و دانش‌آموزان، و همچنین مدیریت مؤثر زمان و منابع آموزشی، بستری فراهم می‌کند که یادگیری هدفمند، انضباط مثبت و رشد شخصیت دانش‌آموز ممکن شود.

۴-۳. هماهنگی میان فعالیت‌های آموزشی و پرورشی

یکی از چالش‌های اساسی نظام آموزشی، ایجاد هماهنگی میان فعالیت‌های آموزشی و پرورشی است. معاونت آموزشی با طراحی برنامه‌های آموزشی هدفمند و ایجاد هماهنگی میان معلمان، مشاوران و والدین، نه تنها موجب افزایش اثربخشی یادگیری دانش‌آموزان می‌شود، بلکه کیفیت مدیریت مدرسه و رضایت کلی معلمان و دانش‌آموزان را نیز ارتقا می‌بخشد.

هماهنگی و هم‌افزایی میان مدیر و معاونان، عامل کلیدی در تحقق اهداف آموزشی و تربیتی مدارس متوسطه محسوب می‌شود. معاونت آموزشی با ایفای نقش پل ارتباطی میان اهداف سند تحول، نهادهای آموزشی و محیط یادگیری، به تحقق برنامه‌های تربیتی مدرسه کمک شایانی می‌کند.

۵. چالش‌های فراروی معاونت آموزشی

با وجود نقش حیاتی معاونت آموزشی در تحقق اهداف آموزشی و تربیتی، این جایگاه با چالش‌های متعددی مواجه است که می‌تواند کارایی آن را کاهش دهد. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که برخی موانع

ساختاری و اجرایی از جمله محدودیت اختیارات، فشارهای اداری و نبود شرح وظایف شفاف، می‌تواند عملکرد معاونت آموزشی را با اختلال مواجه سازد.

یافته‌های پژوهشی حاکی از آن است که فقدان اختیارات کافی، پایین بودن انگیزه کاری، عدم دسترسی به برنامه‌های بازآموزی حرفه‌ای و نبود تعامل اثربخش با معلمان، از جمله چالش‌های مهم معاونان آموزشی محسوب می‌شوند. همچنین، پژوهش‌ها چالش‌های شغلی معاونان آموزشی را در پنج حوزه اصلی (اداری-اجرایی، آموزشی-تربیتی، روانی-شخصی، سازمانی-ساختاری و ارتباطی-تعاملی) طبقه‌بندی کرده‌اند.

بوروکراسی اداری و اختیارات محدود، ابهام در خط‌مشی‌ها و رویه‌های آموزشی و حمایت‌های ناکافی از سوی نظام آموزشی، از دیگر موانعی است که کارایی معاونت آموزشی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. این چالش‌ها به ویژه در نظام‌های آموزشی متمرکز مانند ایران، نمود بیشتری پیدا می‌کنند.

علاوه بر این، پژوهش‌ها نشان می‌دهد که بدون نقش فعال معاونت آموزشی، برنامه‌های مدرسه به طور پراکنده و ناکارآمد اجرا شده و اثرگذاری آن بر کیفیت یادگیری محدود خواهد بود. بنابراین، شناسایی و رفع این چالش‌ها، پیش‌نیاز اساسی برای بهره‌مندی از ظرفیت‌های معاونت آموزشی در دستیابی به اهداف آموزشی و تربیتی است.

۶. راهکارهای ارتقای نقش معاونت آموزشی

بر اساس یافته‌های پژوهش، برای ارتقای نقش معاونت آموزشی در دستیابی به اهداف آموزشی و تربیتی، راهکارهای زیر قابل ارائه است:

۱. توانمندسازی معاونت آموزشی: آموزش‌های حرفه‌ای مستمر و ایجاد فرصت‌های مشارکت فعال در فرآیندهای تصمیم‌گیری، زمینه‌ساز تحقق اهداف آموزشی و تربیتی در مدرسه است. اگر معاونان به مهارت‌های رهبری آموزشی، مدیریت تعارض، ارزشیابی عملکرد و هدایت حرفه‌ای معلمان مجهز باشند، نقش آنان از سطح اجرایی به سطح رهبری آموزشی ارتقا می‌یابد.

۲. شفاف‌سازی شرح وظایف و اختیارات: تدوین شرح وظایف شفاف و مشخص برای معاونت آموزشی و تفویض اختیارات کافی، از جمله اقدامات ضروری برای افزایش اثربخشی این جایگاه است. مدیریت اثربخش مبتنی بر رهبری آموزشی و تفویض اختیار آگاهانه به معاونان، تأثیر مستقیمی بر بهبود عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دارد.

۳. تقویت تعامل و هم‌افزایی: هماهنگی و هم‌افزایی میان مدیر و معاونان، عامل کلیدی در تحقق اهداف آموزشی و تربیتی مدارس است. ایجاد سازوکارهای منظم برای تعامل معاونت آموزشی با سایر ارکان مدرسه، از جمله معاونت پرورشی، مشاوران و معلمان، به یکپارچگی و انسجام فعالیت‌های آموزشی و تربیتی کمک می‌کند.

۴. کاهش فشارهای اداری: کاهش بوروکراسی و فشارهای اداری، به معاونت آموزشی این امکان را می‌دهد که زمان و انرژی بیشتری را به فعالیت‌های اساسی آموزشی و تربیتی اختصاص دهد. پژوهش‌ها نشان داده است که معاونان آموزشی اغلب درگیر انبوهی از وظایف غیرآموزشی می‌شوند که از نقش اصلی آنان فاصله می‌گیرد.

۵. توسعه مشارکت‌ها: مشارکت دادن ذی‌نفعان آموزشی (معلمان، دانش‌آموزان و اولیاء) در فرآیندهای برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری، به افزایش مشروعیت و کارایی برنامه‌های آموزشی و تربیتی کمک می‌کند. معاونت آموزشی با تسهیل این مشارکت‌ها، بستری برای یادگیری جمعی و توسعه سازمانی فراهم می‌آورد.

۷. نتیجه‌گیری

معاونت آموزشی به عنوان یکی از ارکان کلیدی مدیریت مدرسه، نقشی چندبعدی و تعیین‌کننده در تحقق اهداف آموزشی و تربیتی دبیرستان ایفا می‌کند. این نقش از برنامه‌ریزی و تدوین برنامه‌های آموزشی آغاز می‌شود و تا نظارت بر اجرا، پشتیبانی از معلمان، مدیریت ارزشیابی تحصیلی، ایجاد محیط تربیتی مناسب و هماهنگی با اولیاء و سایر ارکان مدرسه ادامه می‌یابد.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که معاونت آموزشی نه تنها نقش نظارتی، بلکه نقش هدایتگری و پشتیبانی حرفه‌ای دارد و حضور مؤثر آن می‌تواند به بهبود کیفیت آموزش و تربیت در دبیرستان کمک شایانی نماید. با این حال، وجود موانع ساختاری، محدودیت اختیارات و فشارهای اداری، کارایی این جایگاه را با چالش مواجه ساخته است.

در مجموع، نتایج این بررسی تأکید می‌کند که نقش معاونین مدارس محدود به انجام امور اداری نیست، بلکه آنان عناصر کلیدی در تحقق برنامه‌های آموزشی و تربیتی، ارتقای نظم و مشارکت دانش‌آموزان، افزایش کیفیت تدریس و تقویت ارتباط میان مدرسه و خانواده هستند. تقویت جایگاه معاونت آموزشی از طریق توانمندسازی، شفاف‌سازی وظایف، کاهش فشارهای اداری و توسعه مشارکت‌ها، برای بهبود کیفیت یاددهی-یادگیری و مدیریت مدرسه ضروری است و می‌تواند زمینه‌ساز تحقق اهداف عالی نظام آموزشی و تربیتی در دبیرستان‌ها گردد.

منابع

قربانی کمّی، حسین؛ خدابخش‌زاده، نسترن؛ نبی‌زاده، لیلا؛ قربانی کمّی، محمد. (۱۴۰۴). نقش مدیریت و معاونت در ارتقای کیفیت آموزشی مدارس متوسطه. اولین همایش ملی اندیشه‌های کاربردی در علوم تربیتی و روانشناسی .

علی‌شاهی، مهری. (۱۴۰۴). بررسی نقش و اهمیت معاون آموزشی در مدارس. چهارمین همایش ملی تازه‌های روانشناسی تکاملی و تربیتی .

پرّخانی، زهره. (۱۴۰۴). تحلیل نقش معاونت آموزشی در ارتقای کیفیت یادگیری و مدیریت مدرسه: رویکردی راهبردی برای بهبود عملکرد آموزشی. اولین همایش بین‌المللی تجربه‌های طلایی و پژوهش‌های ماندگار معلمان .

بررسی نقش معاونین مدارس در پیشبرد اهداف آموزشی و تربیتی دانش‌آموزان. (۱۴۰۴). دومین همایش ملی راهکارهای توسعه و ارتقای علوم تربیتی، روانشناسی، مشاوره و آموزش در ایران .

بررسی نقش معاون آموزشی مدارس در ارتقای کیفیت فرآیند یاددهی و یادگیری و بهبود عملکرد آموزشی دانش‌آموزان. (۱۴۰۴). سومین همایش ملی ایده‌های کاربردی در علوم تربیتی، روانشناسی و مطالعات فرهنگی .

معاونت آموزشی متوسطه اول. مجتمع فرهنگی آموزشی قلم .

بررسی چالش‌های شغلی معاونین آموزشی مدارس ابتدایی؛ راهکارها و ارائه مدل بهینه. (۱۴۰۴)

شناسایی چالش‌ها و مسائل پیش روی مدیران مدارس ایران در مقایسه با سایر کشورها. (۱۴۰۲)